

SO'Z TURKUMLARI

Samarqand viloyati Ishtixon tumani

90- umumiy o'rta ta'lim maktabi Boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Rahmatova Nigora Zokir qizi

Annotatsiya: So'z turkumlari - tilning asosiy tuzilish elementlari bo'lib, o'ziga xos xususiyatlari va funktsiyalari bilan ajralib turadi. Har bir so'z turkumi ma'noni ifodalashda va gapni tuzishda muhim rol o'ynaydi. So'z turkumlari haqida umumiy tushuncha beris, tilni chuqurroq o'rganishga rag'batlantirish, tilning asosiy qismlari bo'lgan so'z turkumlari haqida bilishni kengaytirish, o'quvchilarning so'z turkumlari haqidagi bilimlarini mustahkamlash.

Kalit so'zlar: Til o'rganuvchilari, Grammatik, adabiyotlar, tilni chuqurroq o'rganishni istaganlar, so'z turkumlar, predmatik shakllar.

So'z turkumlari — tildagi so'zlarning ularda umumiy kategorial ma'noning (otlarda predmetlik, fe'llarda harakatholat), grammatik kategoriyalar yagona tizimining, o'ziga xos so'z o'zgarish, shakl va so'z yasaliş tiplarining, sintaktik vazifalar umumiyliğining mavjudliğiga qarab ajratiladigan guruhlari (Ba'zi adabiyotlarda "so'zlarning leksik grammatik kategoriyalari" deb ham ataladi). Demak, so'zlarni guruhlarga, turkumlarga ajratishda asosan ularning sintaktik, morfologik va ma'noviy (semantik) xususiyatlarining o'xshashligi hisobga olinadi. avvalo 2 asosiy guruhga bo'linadi: mustaqil So'z turkumlari va mustaqil bo'lmagan Birinchi guruhga o'zbek tilida mustaqil so'zlar, ikkinchi guruhga esa yordamchi so'zlar, undovlar, taqlid so'zlar va modal so'zlar kiradi. Mustaqil so'zlar lug'aviy ma'noga ega, nominativ vazifa bajaradigan, ya'ni predmet, hodisa, belgi, harakat kabilarni ataydigan yoki unga ishora qiladigan va gapning mustaqil bo'lagi vazifasida kela oladigan so'zlardir.

Tilning asosiy qismlarini tashkil etadigan va o'zaro bog'liq holda gapni hosil qiladigan so'zlarning ma'no va grammatik xususiyatlariga ko'ra guruhlangan turlari so'z

turkumlari deb ataladi. Tilning g'ishtlari deb atash mumkin, chunki ularsiz gap qurilmaydi.

So'z turkumlari tilning tuzilishini tushunish, matnni tahlil qilish, so'zlarni to'g'ri qo'llash va fikrlarni aniq ifodalash uchun muhim ahamiyatga ega. So'z turkumlari quyidagilarga bo'linadi: Otlar: Gapda narsalar, joylar, shaxslar, tushunchalarni bildiradi. Masalan: kitob, shahar, daraxt, sevgi, mehr...

- Sifatlar: Otlarning belgisini bildiradi. Masalan: chiroyli, katta, yaxshi, qizil...
- Sonlar: Narsalarning sonini bildiradi. Masalan: ikki, uch, to'rt...
- Olmoshlar: Otlarning o'rnini bosadi. Masalan: men, sen, u, bu, shu, kim, nima...
- Fe'llar: Harakatlarni bildiradi. Masalan: yurish, o'qish, yozish...
- Ravishchalar: Fe'llar va boshqa so'zlarning belgisini aniqroq bildiradi. Masalan: tez, sekin, yaxshi, yomon...
- Bog'lovchilar: Gaplarni bir-biriga bog'laydi. Masalan: va, yoki, lekin, garchi...
- Kirish so'zlari: Gapga qo'shimcha ma'no kiritadi. Masalan: albatta, shubhasiz, ehtimol...

- Undovlar: His-tuyg'ularni ifodalaydi. Masalan: oh, voy, eh...

So'z turkumlari o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, o'zaro farqlanadi:

- Otlar: o'zgarish shakllariga ega (son, kelishik, ot kesim...).
- Sifatlar: otlarni tavsiflaydi va darajalarga ega.
- Sonlar: narsalarning sonini bildiradi va turli xil turlarga bo'linadi.
- Olmoshlar: otlarning o'rnini bosadi va turli xil turlarga bo'linadi.
- Fe'llar: zamonlarga, mayllarga bo'linadi va gapda o'ziga xos vazifani bajaradi.
- Ravishchalar: harakat yoki holatni aniqroq tavsiflaydi.
- Bog'lovchilar: gaplarni o'zaro bog'lab, uyg'unlik yaratadi.
- Kirish so'zlari: gapga qo'shimcha ma'no kiritadi.
- Undovlar: his-tuyg'ularni ifodalaydi.

So'z turkumlari haqidagi bilimlar so'zlarni to'g'ri qo'llash, gapni to'g'ri tuzish, fikrlarni aniq va ravshan ifodalashda muhim ahamiyatga ega. Tilni o'rganishda so'z turkumlari asos bo'lib, tilning boyligi va murakkabligini tushunishga yordam beradi.

So'z turkumlari tilning asosiy tuzilish qismlarini tashkil etadi. Ular o'zaro bog'liq holda gapni hosil qiladi va ma'noni ifodalaydi. Har bir so'z turkumi o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, o'zaro farqlanadi.

So'z turkumlari quyidagilarga bo'linadi:

1. Otlar:

- O'zgarmas otlar:
 - * Umumiy otlar: kitob, stol, daraxt, shahar...
 - * To'g'ri otlar: Toshkent, O'zbekiston, Andijon...
 - * Abstrakt otlar: sevgi, mehr, g'amginlik...
- O'zgaruvchan otlar:
 - * Sifatlovchi otlar: qizil, katta, yaxshi...
 - * Sonlovchi otlar: ikki, uch, to'rt...
 - * Tarjimai hol otlari: erkak, ayol, bola...
 - * Ish-harakat otlari: yurish, o'qish, yozish...
 - * Holat otlari: uxlash, o'tirish, turish...

2. Sifatlar:

- Sifatlar: chiroyli, katta, yaxshi, qizil...
- Sifatlarning darajalari:
 - * Oddiy daraja: chiroyli, katta
 - * Qiyos darajasi: chiroyliroq, kattaroq
 - * Eng yuqori daraja: eng chiroyli, eng kata

3. Sonlar:

- Sonlar: ikki, uch, to'rt...
- Sonlarning turlari:
 - * Miqdoriy sonlar: ikki, uch, to'rt...
 - * Tartib sonlari: ikkinchi, uchinchi, to'rtinchi...

4. Olmoshlar:

- Shaxs olmoshlari: men, sen, u, biz, siz, ular...
- Ko'rsatish olmoshlari: bu, shu, u...
- So'roq olmoshlari: kim, nima, qanday...

- Belgilash olmoshlari: hamma, hech kim, har bir...
- Qaytarish olmoshlari: o'zi, o'zi, o'zlari...

5. Fe'llar:

- Fe'llar: yurish, o'qish, yozish...
- Fe'l zamonlari:
 - * Hozirgi zamon: yuraman, o'qiyman, yozaman...
 - * O'tgan zamon: yurdim, o'qidim, yozdim...
 - * Kelasi zamon: yuraman, o'qiyman, yozaman...
- Fe'l mayllari:
 - * Buyruq mayli: yur, o'q, yoz...
 - * Shart mayli: yursam, o'qisam, yozsam...
 - * Istak mayli: yursam, o'qisam, yozsam...

6. Ravishchalar:

- Ravishchalar: tez, sekin, yaxshi, yomon...
- Ravishchalar turlari:
 - * Vaqt ravishchasi: erta, kech, hozir...
 - * Joy ravishchasi: uzoq, yaqin, yuqori...
 - * Holat ravishchasi: tez, sekin, yaxshi...
 - * Sabab ravishchasi: shuning uchun, shu sababli...
 - * Maqsad ravishchasi: shuning uchun, shu maqsadda...

7. Bog'lovchilar:

- Bog'lovchilar: va, yoki, lekin, garchi...

8. Kirish so'zlari:

- Kirish so'zlari: albatta, shubhasiz, ehtimol...

9. Undovlar:

- Undovlar: oh, voy, eh, afsus...

Yuqoridagi ma'lumotlar so'z turkumlari haqidagi umumiy tushuncha berish uchun mo'ljallangan. Har bir so'z turkumi ko'p qirrali va boy xususiyatlarga ega bo'lib, chuqurroq o'rganishni talab qiladi.

Foydalangan adabiyotlar:

1. O‘zbek tili grammatikasi T., 1975;
2. Hozirgi o‘zbek adabiy tili, 1qism, T., 1980;
3. Ishonch Zikrulloh, Hozirgi o‘zbek tili, Kobul, Nigoraxon matbaasi, 2014.
4. Sayfullahyeva R.R Mengliyev B.R, Boqiyeva G.H va boshqa. Hozirgi o‘zbek adabiy tili, T., fan va texnologiya, 2010.